Economia socială de piață: coordonate germane din perspectivă europeană

Dan POPESCU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Universitatea din București
"Lucian Blaga" University of Sibiu, University of Bucharest
Personal e-mail: dan.popescu@ulbsibiu.ro

The social market economy: German coordinates from a european perspective

The german model of evolution, the social market economy, has always attracted researchers' attention. On what ideas, theses doctrine are based and will be supported by in the future? What was the secret application today and in the European Union, in Europe, in the world of what Germany is doing? How overcame terrible precipice, where to put, we can say, alone? What perspectives can arise? This is my communication about, this are the problems I address in a european perspective.

Keywords: social market economy, Friedrich List, historical school, Ludwig Erhard, solidarity, progress, liberalism

„Franger" este un cuvânt care denumește motorul economic și social ca atare al Uniunii Europene: Franța și Germania, Germania și Franța. Preocupări remarcabile pentru o dezvoltare economică performantă din perspectiva competiției mondiale, dar și strădanii pentru îmbunătățirea „socialului". Amândouă tipurile de eforturi izvorâte din tradiții diversificate de câteva sute de ani, iar, în forme incipiente, chiar mai mult. În cele ce urmează ne vom referi cu precădere la calea germană spre economia socială de piață de astăzi, o cale care, în opinia mea, ameliorează, în plan practic, discursul politic al decidenților germani nu atât pentru interiorul Germaniei cât „spre afară". Un discurs care aproape că ignoră – și uite că nu este așa – preocupările fundamentale ale Germaniei, ale economiei germane spre îmbunătățirea continuă a socialului din această țară esențială a Europei. Esențială prin experiențe pozitive, prin unele experiențe dramatic ratate, eșuate, printr-o privire îndreptată mereu către trecut – să nu-l mai repete – dar și către viitor.

O temă desigur pasionantă: evoluția economiei germane, practic a Germaniei, pe aproape 200 de ani: de la Friedrich List la Angela Merkel și mai apoi. Țin să subliniez din capul locului că Friedrich List nu a fost om politic, ci mai ales cercetător, savant. Dar cancelarul german Angela Merkel, prin maniera în care a influențat și influențează Germania, mai ales Germania, într-un timp foarte greu, a devenit, devine tot mai mult, dincolo de statutul său politic, și un teoretician economic remarcabil. Sunt sigur că istoricii „trecutului apropiat, imediat" sau cei de peste decenii și secole o vor consemna. Și nu doar pe doamna Angela Merkel astfel. Ci și pe mai mulți dintre cancelarii germani de la marele Konrad Adenauer încoace, punând un accent important, desigur, pe Ludwig Erhard, cel care a fost și este considerat unul dintre fondatorii – dacă nu fondatorul – conceptului german de „economie socială de piață". Vor consemna, deopotrivă, acești istorici economiști, pe mai mulți dintre președinții și prim-miniștrii Franței, de la marele Charles de Gaulle, la François Mitterand, la Lionel Jospin, toți aceștia, ca și alții, punând și ei accentul pe economic, dar și pe social. Să revenim însă la Germania*.

Studiind Economia Politică, Istoria Economică și Istoria Gândirii Economice – din păcate „tempi

pasati", în învățământul economic românesc de astăzi disciplinele respective se studiază cel mult „frugal", ca o gustare succintă între micul dejun și prânz – și remarc, cu tristețe, că, în bună măsură, stau astfel lucrurile și în cel european –, am sesizat că Germania, inițial Prusia și alte stătulețe germane, au contribuit fundamental la dezvoltarea gândirii economice universale. O piatră de hotar, marcând astfel „maturizarea", remarcabilul Friedrich List. M-am ocupat serios de aceste contribuții. În general, am putut preda aproape 2 decenii în Franța, o bună perioadă în Italia, în alte țări, am putut fii în staful marilor Congrese Internaționale de Economie și Istorie Economică tocmai datorită acestei pasiuni...

... Germania, deci, conceptele și tezele ei economice, de evoluție, de progres, esențiale în anumite perioade, vreme de peste 200 de ani. Desigur, incursiuni și înainte, dar și după, în perspectivă. Un Reich german de 1000 de ani, imperiul romano – german, cu contribuții civilizatoare fundamentale – vezi, desigur, printre altele, Liga Hanseatică, Jacob Függer, Függerii, etc., teme abordate adeseori de mine și publicate –, un „Al doilea Reich" cam pe 50 de ani, conceput de Bismarck care inițiază protecția socială în Germania, dar cu un sfârșit nefericit. Apoi, după alte evenimente și destul de debila Republică de la Weimar, un „Al Treilea Reich" proiectat de mentorii săi pe un mileniu, dar care nu a durat decât 12 – 13 ani. Final dramatic, cumplit, dezastruos**. Și totuși, Germania, economia germană eminamente distruse, o țară în ruine, structuri demografice disproporționate, o țară adeseori umilită – vezi, de exemplu, romanele lui Ștefan Heim și nu doar ele – a renăscut ca pasărea Phoenix din propria cenușă. Cultura, inteligența, inițiativele, germenii inițiativei germane s-au păstrat aproape nealterate***.

O precizare, acum. După cum se apreciază, istoria omenirii a fost cercetată de-a lungul timpurilor fie pe cursul major al factorilor colectivi – forțe economice, mijloace tehnice, colectivități umane, etc. – fie pe firul (doar) aparent mai lesne de înțeles al biografiei, acțiunii personalităților care au întruchipat, au ilustrat în succesiunea și interacțiunea lor, aceste foarte variate forțe anonime, respectiv factorii colectivi amintiți. Am ținut și țin mult la acest lucru, la o asemenea abordare care sporește masa informațiilor, capacitatea și posibilitatea de a le prelucra și de a desprinde concluzii pertinente. Tocmai în acest sens, un punct important de plecare fost și este Friedrich List, părinte, în Germania, în Europa dar și peste ocean, în Statele Unite, al „Sistemului Național de Economie Politică". Ce pot sublinia în acest cadru? Iată, dacă actul de unire cu Irlanda, din 1801, finalizase unitatea economică a Insulelor britanice – unitate deja realizată parțial de aproape un secol de Anglia și Scoția și pe care Adam Smith o considera una din principalele cauze de prosperitate ale Marii Britanii, dacă Franța își consolidase unitatea ei în 1791, prin desființarea vămilor interne – Germania era încă împărțită, în 1815, într-o mulțime de state de importanță neegală și separate unele de altele prin severe bariere vamale. List, în petiția pe care o adresează în 1819 Adunării federale, în numele „Asociației generale a industriei și comerțului german", numără nu mai puțin de 38 linii de vămi în interiorul Confederației germanice. Și el nu menționează încă toate barierele care în fiecare din Statele confederate încetineau și mai mult comerțul. Tocmai de aceea, scria List într-o altă petiție: „pe când celelalte națiuni cultivă științele și artele din care își iau zborul comerțul și industria – și câtă dreptate are List când face o astfel de ierarhizare, n.n. – negustorul și fabricantul german trebuie să-și consacre astăzi o mare parte din timp studiului tarifelor și plății de vămi și a taxelor de trecere"[1)]. Adevăruri implacabile formulate de List, greu de combătut.

Mai departe menționez că sunt neajunsuri care sporeau printr-o circumstanță particulară. Iat-o: statele germane își închideau reciproc frontierele, dar, lipsite de o putere centrală efectivă, Germania ca atare rămânea deschisă mărfurilor străine. Abia înlăturată impozanta statură a lui Napoleon din viața efectivă politică, economică și militară a Europei – înlăturată, dar nu estompată, aceasta rămânând proiectată în istorie, în eternitate, la adevăratele și grandioasele ei dimensiuni militare dar, mai ales, civile –, și Anglia, despărțită de debușeele ei în timpul războiului, al războaielor, și silită să îngrămădească în fabrici stocuri enorme de mărfuri, inundă continentul cu produsele sale. Respinse în Franța, și cu resursele bănești epuizate și unde Restaurația stabilise un regim strâns prohibitiv, aceste mărfuri, oferite, unele, pe prețuri derizorii, găseau în Germania „toate porțile deschise". Fapt ce a alarmat deosebit pe întreprinzătorii și negustorii germani. În fapt, economistul Friedrich List s-a făcut – în termenii concișI și semnificativi ai teoriei economice – purtătorul lor de cuvânt. Protestează ferm. Intră în politică. Militează pentru unire și un protecționism care să permită debutul efectiv și competitiv al industriei germane. Promovează ideea armoniei sociale – ca expresie a propășirii sub toate planurile a țării. Zollvereinul german, cu Prusia ca pivot, din 22 martie 1833, este, în mare parte, creația sa[2)].

... List simte și nevoia să vadă. Călătorește în America. Avansează, de aici, câteva considerații care trădează, dincolo de teoreticianul remarcabil, un practician ce știe să sesizeze și să învețe. El scria: „soarta, ducându-mă apoi în Statele Unite, îmi lăsai acolo toate cărțile. Cea mai bună carte de Economie Politică ce se poate citi în acest ținut nou este viața. Se văd singurătăți prefăcându-se în state bogate și puternice... Un progres care în Europa a reclamat un șir de secole se împlinește acolo sub ochii noștri; se văd societățile trecând de la starea sălbatică, la creșterea vitelor, de la această ultimă condiție la agricultură și de la agricultură la industrie și comerț. Acolo se poate observa cum renta pământului se ridică, puțin câte puțin, de la zero la o

cifră considerabilă... Nicăieri nu se apreciază mai bine căile de comunicație și influența lor asupra vieții morale și materiale a popoarelor. Această «carte» am citit-o avid și asiduu, și lecțiile pe care le-am scos am încercat să le coordonez cu rezultatele studiilor mele, experiențelor și reflexiilor mele anterioare”[3]. Pe Noul Continent, List a întâlnit economiști americani gândind asemănător cu el, dar pornind de la chiar interesele economice americane. Cel care se detașa cel mai mult din întreagă această perspectivă era Carey, specialist cu lucrări valoroase printre care „Principii de Economie Politică”, „Principiile științei sociale”, „Armonia intereselor”. Sunt elemente care pun mai mult în lumină personalitatea lui Friedrich List, a economistului german care, prin al său „Sistem Național de Economie Politică”, a influențat lumea sa și pe cea de după el...

Oricum, List vede Economia Politică nu ca pe un sistem abstract de legi și categorii, ci ca pe un „Sistem național de Economie Politică”, firește, cu distincții nete în raport cu ceea ce se numește doar „Economia națională”. Confruntarea cu sistemele de gândire „exclusiv liberale” este astfel deschisă și din punctul acesta de vedere. Se atacă preponderența industrială a Angliei, idealului unei astfel de diviziuni internaționale a muncii i se substituie cel al națiunilor independente, formându-și și consolidându-și propria lor individualitate, personalitate. Liberul schimb – arată List – tinde să stabilească pentru lumea întreagă un atelier unic, de unde trebuie să fie expediate produsele pentru tot globul, suportându-se cele mai costisitoare cheltuieli de transport, dar și ca atare. În viziunea respectivă, efectul practic al acestui sistem era acela de a întârzia sau a împiedica, în profitul unei singure națiii, progresul celorlalte. „Căci o societate – mai arată List – prosperă și se îmbogățește cu atât mai mult cu cât se apropie de tipul unei asociații productive, executând o mulțime de lucrări diverse, care își servesc reciproc de debușee și se fecundează unele pe altele, prin chiar apropierea lor”[4].

Desigur, tezele și ideile lui List sunt mai numeroase, unele mai nuanțate decât cele amintite. Bunăoară, se arată că „puterea de a crea bogății este infinit mai importantă decât bogăția însăși”; că „industria nu este numai rezultatul natural al muncii și al economiei, ci o forță socială creatoare de capital și de muncă individuală, că ea merită, chiar cu prețul unei jene temporare, să fie introdusă într-o țară pe aceeași treaptă cu instituțiile liberale, ca un izvor fecund de bogăție prezentă și ulterioară”; că „unui om de stat nu-i este de ajuns să știe că comunicația piețelor va produce undeva o bogăție, ci trebuie să fie sigur că această creștere va fi profitabilă propriei sale națiuni”[5].

La rândul lor, „școlile de gândire liberală” – din Anglia, dar și din Franța, apreciate ca invincibile în acea vreme – opun argumentele lor unor asemenea concepții, idei-argumente deloc lipsite de interes, de justețe. Ele sunt de tipul următor: „o nație, ca și un individ, trebuie să-și cumpere produsele pentru care au cele mai multe avantaje (influența ricardiană este evidentă, n.n.). Industria, de altfel, se mărește numai cu și prin capitaluri. Ori, regimul protector, scumpind viața, întârzie adunarea lor și lucrează contra propriului său scop”. Evident corect sau, mai bine spus, parțial corect. Contraargumentele sunt la fel de interesante. „Valoarea unui produs nu este determinată atât de munca efectuată, de stăruința depusă pentru a-l fabrica de către cel care apoi îl cedează, ci îndeosebi de munca economisită de către cel care cumpără produsul, față de situația în care și l-ar fi fabricat singur”. Este o judecată pe care strălucitul economist român Mihail Manoilescu o va formula mai târziu mult mai complet și aproape de realitate: „Spune-mi nu numai ce cumperi ci și cu ce plătești ca să-ți spun dacă cumperi scump sau ieftin”[6]. Dar, să revenim. Mai departe, cu List pe primul plan se afirma: protecționismul nu constituie un remediu universal care se poate aplica în toate țările, în toate epocile și la toate produsele, el este un procedeu particular care nu-și are rațiunea de a fi decât în circumstanțe precise și în anumite condiții... Elocvent.

Într-un sens important „partida” se decide, în epocă și pe plan pragmatic, de partea protecționismului. Firește, totul este relativ. Oricum, îl practică Statele Unite. Îl practică Franța, Germania, iar după aceea devine evident – aproape ca un val, chiar dacă disimulat sau nu – pentru alte și alte state ale Europei. S-a mers însă de la protecționism spre liberalism, spre o anume – tot mai pronunțată – liberalizare a schimburilor, desigur, fără ca economia unei sau altei țări să fie total debusolată.

Sunt câteva elemente ce se vădesc astfel. Realizând „Zollvereinul” în Germania, propunând „Sistemul Național de Economie Politică”, un sistem nu abstract, ci național, influențând în mod deosebit gândirea economică în Statele Unite, dar și din alte state europene, Fr. List poate fi considerat, pe bună dreptate – o teză pe care o susțin de mult și care face prozeliți – un mare precursor al Uniunii Europene de astăzi[7]. O uniune în care nu avem vămi, are o piață unitară și în care granițele naționalului se deplasează tot mai mult de la o țară sau alta, la nivelul frontierelor Uniunii Europene. Euroscepticii? Le oferim și lor răspunsuri pertinente: cu greu te poți abate de la mersul obiectiv al lumii spre o singură lume, globală. Desigur, dificultățile sunt imense, există încă diferențe mari între țări, dar să ni-l amintim pe marele Einstein: „one world or not world at all” („o singură lume sau lumea nu va fi deloc”). Au fost și sunt greșeli, neîndoielnic. Acestea au fost și sunt exploatate politic de unele partide cum s-a văzut la ultimele alegeri europarlamentare în Regatul Unit, Franța, Italia, Danemarca, Spania, Olanda, etc. Soluția nu este însă renunțarea la Euro și demantelarea Uniunii Europene...

Și încă. Se afirmă astăzi că piețele au trebuit și trebuie

să-și spună în toate cele economice – aprovizionare, producție, distribuție, consum, etc. – cuvântul cel mai greu. Idee însă lansată cu peste 200 de ani în urmă. Suntem de acord, dar oare marile state ale lumii nu au intervenit și nu intervin astfel, susținându-și interesele? Statele Unite, prin acțiunile de politică externă și internă nu și-au protejat și nu își protejează firmele, chiar dacă, esențial americane, au și capital internațional? Doctrina „Monroe" nu este semnificativă astfel? Dar Regatul Unit, dar Franța, țări care secole de-a rândul au stăpânit instituțional mari imperii coloniale puse în slujba metropolei? Dar Germania, de cele mai multe ori cu aceleași tipuri, chiar mult mai pronunțat, de interese? Lucrurile sunt evidente în sensul că pieţele perfecte, abstracte, aproape că nu pot fi acceptate. Este, în acest cadru, un punct nodal al prezentului spre trecut sau al prezentului spre viitor? În forme variate, răspunsuri pozitive primesc ambele interogații. Să acceptăm realitățile așa cum sunt ele și să aflăm soluții la ele și nu la niște realități imaginare[8)].

Iată, dar, școala istorică germană în plină actualitate. Avem, dintr-un astfel de punct de vedere, al Școlii istorice germane, explicații mai pertinente pentru integrare, pentru globalizare sau pentru, să-i spunem, nuanța acesteia, mondializarea. Ce a fost, dar, Școala Istorică Germană?... Ideile reprezentate de Școala istorică ocupă toată a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ele au atins cea mai mare strălucire în ultimul său pătrar, relevă marii istorici ai doctrinelor economice Charles Gide și Charles Rist. Cu toate acestea, data nașterii lor e mai veche. Ea poate fi fixată aproximativ la apariția, în 1843, a unei cărțulii – „Grundriss" de Roscher[9)]. Pentru a înțelege ideile școlii, trebuie, deci, să ne raportăm la această epocă; căci starea în care se găsea atunci Economia Politică – și care se regăsește și astăzi într-o măsură – justifică criticile istorismului și le explică. Așadar, cu urmașii lui J.B. Say și Ricardo, Economia Politică capătă un caracter din ce în ce mai abstract. La unii ea tinde să se reducă la un mic număr de principii teoretice, formulate ca niște teoreme de geometrie și relative mai ales la schimburi internaționale, la fixarea procentului profiturilor, a salariilor și a rentei. Aceste teoreme, chiar dacă le-am admite exactitatea, sunt departe de a fi suficiente pentru a explica toată varietatea fenomenelor economice sau să servească ca îndreptare în noile probleme practice, pe care evoluția industriei, a economiei, a societății le punea și le pune în fiecare zi Omului de Stat.

Această impresie a fost foarte bine exprimată într-un articol al lui Arnold Toynbee asupra Economiei Politice vechi: „Un artificiu logic, spunea el, devine pictura oficială a lumii reale. Nici chiar Ricardo, om binevoitor și bun, dacă și-ar fi pus chestiunea, n-ar fi dorit sau presupus că lumea din Tratatul său ar fi lumea în care trăia. Dar inconștient a prins obiceiul de a privi legile, adevărat numai în societatea creată de el în cabinetul său în vederea analizei științifice, ca aplicabile societății complexe care se agita de fapt, în jurul lui"... „Această confuzie – scriu Gide și Rist – s-a mai agravat de unii din urmașii lui și a crescut și mai mult în expunerile populare rău informate care s-au făcut despre doctrina lui. Este, cu alte cuvinte, un divorț tot mai pronunțat între teoria economică și realitatea concretă"[10)]. Iar această despărțire „se accentuează zilnic, pe măsură ce industria, industrialismul, se transformă, punând probleme neprevăzute, făcând să se nască clase sociale noi, întinzându-se în sfârșit la țări ale căror condiții economice sunt uneori foarte deosebite de cele care, în Franța și Anglia, provocaseră reflecțiunile fondatorilor"[11)].

O asemenea despărțire între realitate și teorie s-ar putea încerca să se atenueze în două feluri. Sau reconstruindu-se prin analiză o teorie nouă, mai armonioasă și mai înțelegătoare; e calea pe care aveau s-o inaugureze pe la 1870 Menger, Jevon și Walras. Sau, mai radical, respingând orice teorie abstractă și făcând din descrierea realului obiectul unic al științei; e calea pe care a ales-o de la început, și pe care a pornit școala istorică. Chiar înainte de întemeierea unei „Școli" istorice, mai menționează aceiași Gide și Rist, unii scriitori semnalează pericolul pe care-l aducea științei abuzul abstracțiunilor. Sismondi, istoric și el, considera Economia Politică ca o știință „morală",în care „totul se leagă". El vroia să se studieze fenomenele economice în mediul social și politic în care se produc. Critica teoremele generale ale lui Ricardo și preconiza observația amănunțită a faptelor. Cu mai multă putere încă atacase Fr. List pe economiștii clasici. Învinuirile lui nu se opreau la Ricardo, ci se urcau până la Smith. Servindu-se de istorie ca de un instrument de demonstrație, luând „naționalitatea" ca bază a sistemului său, supuse toată politica comercială acestui principiu al „relativismului", asupra căruia Școala istorică a insistat atât de mult. În sfârșit, chiar și socialiștii, mai cu seamă Saint-Simoniștii, al căror sistem nu-i decât o vastă filozofie a istoriei, arătaseră, prin critica proprietății, imposibilitatea de a izola fenomenele economice de instituțiile sociale și juridice...[12)]

Oricum, fondatorul necontestat al „Școlii istorice" este Wilhelm Roscher, profesor la Universitatea din Göttingen, care,în 1843 publică un „Rezumat al Cursului de Economie Politică după metoda istorică". El nu pretinde să facă altceva decât istorie economică. „Scopul nostru, spune el, este descrierea a ceea ce popoarele au vroit, au simțit în materie economică, scopurile ce le-au urmărit și realizat,motivele pentru care le-au umărit și realizat"[13)]. O astfel de cercetare nu poate fi făcută, „decât rămânând în strâns contact cu celelalte științe ale vieții naționale, și nu doar, în particular cu istoria dreptului, istoria politică și istoria civilizației". Ceea ce Roscher își propune este, deci, completarea teoriei curente printr-un istoric al evenimentelor și al opiniilor economice. De fapt,în seria volumelor

succesive din „Principiile sale", primite cu un acord din ce în ce mai mare de intelectualitatea germană, Roscher s-a mulțumit să juxtapună, lângă expunerea doctrinelor clasice, excursii erudite și abundente în domeniul faptelor și ideilor economice din trecut.

În 1848, un alt profesor german, Bruno Hildebrand, emise pretenții și mai ambițioase. În cartea sa „Economia Politică a prezentului și viitorului", opoziția față de economia clasică este mai pronunțată decât la Roscher. Istoria era prezentată nu numai ca un mijloc de a înviora și perfecționa teoriile existente, ci ca instrumentul unei reînnoiri totale a științei. Pe bună dreptate, Hildebrand ținea seama de progresele pe care metoda istorică le-a adus în știința limbajului. De acum încolo, Economia Politică va trebui să fie numai „știința legilor dezvoltării economice a națiunilor"[14]. Tânăra „școală istorică" care se constitui în jurul lui Smoller, începând de la 1870, a fost aceea care a mers mai departe. Nu mai intru în detalii, am demonstrat ceea ce am dorit. Tocmai în acest sens se și explică finalmente, în bună parte, însuși sistemul de învățământ dual din Germania de astăzi, un sistem eminamente eficient,în care teoria se împletește amplu și „aspru" cu realitățile, cu evoluțiile concrete în trecut și prezent, cu prognoze, cu practica.

... Mai sunt, printre altele, mai multe nume de referință de amintit. De exemplu, Werner Sombart cu preocupări importante în ce privește dezvoltarea națională – a ținut în primele decenii ale secolului trecut conferințe la Academia de Studii Comerciale și Industriale din București – iar profesorul român Ion Veverca s-a situat pe partea sa. Ulterior, Sombart a furnizat elemente pentru ultranaționalism, ceea ce l-a îndepărtat de un traseu științific judicios[15]. Ceea ce reține cu precădere atenția în fundamentarea progresului economic german este totodată examinarea îndeaproape a gândirii lui Joseph Schumpeter și a concluziilor practice desprinse astfel. J.S, într-un timp economic din deceniile de început ale secolului trecut, timp caracterizat prin instabilitate și multe semne de întrebare, s-a referit cu precădere la inovare și la „întreprinzătorul creativ": cel care îndrăznește să facă o inovație, care își asumă prin aceasta riscuri personale și care impulsionează astfel economia în mod pozitiv. A abordat, deasemenea, teza „distrucțiilor creatoare",în sensul că se distrug echilibrele statice deja existente și astfel iau naștere noi situații de concurență care ambiționează pe fiecare participant la sistemul economic spre o nouă poziționare, mai avantajoasă, pe scara socială, condiție sine qua non pentru o dezvoltare economică dinamică într-un sistem economic modern[16]. Deopotrivă, este de semnalat abordarea lui John Maynard Keynes și a instituționalismului său, mai bine spus a liberalismului său de tip instituționalist, preluat amplu în gândirea economică germană interbelică. Desigur, a contat astfel, poate, și abordarea de către Keynes a păcii de după Primul Război Mondial...[17]

Ceea ce este remarcabil însă este construcția teoretică și practică a „economiei sociale de piață", concept și practică, și viață, ce personalizează fenomenul german în tabloul dezvoltării economico – sociale europene și mondiale. O economie în care, în spiritul unor bune tradiții, în evoluțiile și finalizările necesare criteriile economice se împletesc în modul cel mai firesc cu cele sociale. De altfel, nu întâmplător, tocmai cel denumit „Cancelarul de Fier", Otto von Bismarck, este cel care, prin 1870 – 1880 a pus bazele sistemului de asigurări sociale în Germania. Unii afirmă că a făcut aceasta deoarece a dorit ca, prin protecție socială, să aibă o evidență clară a tuturor celor care trebuiau să plătească impozite, dar aceasta este o altă problemă...

Așadar, „economia socială de piață". Un nume de referință, astfel, „precursorul„ Walter Eucken adept hotărât al combinației armonioase dintre idealurile economice și performanțele întregii economii naționale. O combinare finalizată într-o economie permanent funcțională, dar care respectă, în același timp, demnitatea umană, asigurând o muncă dreaptă cu un venit drept. Un alt nume, considerat părintele propriu-zis al economiei sociale de piață și al „miracolului economic german" este al celui care a fost ministru al economiei și ulterior cancelar, Ludwig Erhard. Erhard, după cum relevă în teza sa de doctorat, condusă de mine, dl. Anastasios Mintopoulos, cercetător din Germania, Munchen, „a creat o nouă ordine economică în care teorii mai vechi au fost combinate cu idei noi, din toate domeniile, mai ales domeniul economic și politic, și cu efecte pozitive asupra performanței economice"[18]. Erhard a introdus marca germană, „eliberând energii necunoscute până la acea vreme", împletind succesul economic cu siguranța socială[19]. Poate fi amintit, în unele privințe, și Hjalmar Schacht... Este, se poate spune și așa, o variantă cât se poate de interesantă și cu randament economic și social superior, a „economiei sociale și solidare" concept formulat decenii înainte de francezii Leon Bourgeois și Charles Gide[20].

Din toate acestea s-a constituit doctrina actuală, modernă, europeană, dar de esență germană, a „ordo-liberalismului". Iată, raportul neoliberalism – ordoliberalism, conceptul german amintit, explică admirabil și poziția deschisă a Germaniei, a economiei ei în cadrul UE, dar și o anume inserție a statului german în a-și sprijini actorii de piață[21]. Oricum, într-un timp de incertitudini, un lucru vădește, totuși, un grad relativ ridicat de certitudine. Anumă, că suntem la finalul unui ciclu în care exagerări în sfera liberului-schimb, cu precădere în aproape absolutizarea speculației, au făcut ca Occidentul să abandoneze, în bună măsură, aparatul său productiv. Cu excepția – relativ, mai puțin semnificativă din perspectiva ocupării forței de muncă – a ramurilor de înaltă tehnicitate și străpungeri. De aici, salarii mult mai puține și mai mici, acumulări bugetare mai reduse. De aici, prevederi sociale mai mult sau mai

puțin „colaterale", dar acoperite, într-o anume măsură, prin creșterea îndatorării statale, proces care a fost și este capabil să erodeze temelia unor instituții statale, dar și a unor firme. De aici, o veritabilă explozie a unor inegalități de viață ce au făcut atât de mult rău în trecut, o amplificare notabilă a sărăciei, a indivizilor mizeri, dar și a cinismului multor bogați, multor decidenți și politicieni, în raport cu cei aflați în nevoie[22)].

În astfel de circumstanțe, de cele mai multe ori statele se retranșează, se repliază, se recenzează asupra lor înseși, protecționismul, „Inevitabilul protecționism" face mari pași înainte, iar mondializarea dă înapoi. Desigur, este vorba de un protecționism inteligent, limitat, european, stimulând relocalizarea multor firme în mari state industriale, firme plecate de-acolo pe criterii stricte și extrem de temporare, de debile, ale profitului de firmă – fără internalizarea unor externalități și fără a lua în calcul și perspectiva, cu mult mai amplă, a profitului social, deși parte din acesta revine, direct sau indirect, chiar firmelor ca atare. Se pare că va fi, sub toate aceste aspecte, un timp de tranziție menit să prevină sau să elimine, pe cât posibil – dacă va putea –, mari neajunsuri. Un timp de tranziție bazat pe evidența că mai ales capitalismul financiar, doar el, este, din păcate, incapabil să corijeze inegalitățile fundamentale pe care le poartă în sine și cu sine. Ceea ce impune o regândire a relațiilor și valorilor sociale, a valorilor de întreprindere, a unor valori instituționale demnostrate de evoluții economice – și chiar revoluții – în decursul veacurilor ca fiind foarte necesare și care ar putea reveni...[23)]

O lume întreagă de cercetători, de întreprinzători, de bancheri, de finanțiști, de economiști de dezvoltare, de gazetari de specialitate, practic un veritabil univers, pândesc atent, și, deseori, chiar luptă, luptă acerb, consecvent, pentru desfășurarea unor mutații în economie în sensurile arătate. Eu cred că soluțiile nu sunt în afara Uniunii Europene, ci chiar înăuntrul ei. Desigur, nu în condițiile în care politica europeană, monetară în speță, s-a decis și se decide la Washington. Oricum, trebuie ținut seama că fiecare criză bancară amplifică probabilitatea declanșării celei următoare. Dar și de faptul că prea multă ordine împiedică adaptarea. Poate transpare în prea mare măsură idea – falsă – că o domesticire a hazardului generează un anume confort teoretic și practic, când de fapt este vorba de un confort pseudoștiințific. Progresul înseamnă și fundamentare, dar și risc, și imaginație, originalitate, sunt noțiuni care se conjugă și nu se exclud.

Cine a obținut în ultimii ani imense profituri, prin speculație și plătite în bună măsură de mulțimi „globale" tot mai nemulțumite, gălăgioase, revendicative chiar, în condițiile actualei crize economico-financiare mondiale „coboară" greu de pe metereze. Totuși, pentru e preveni „mai răul", modificări se petrec atât în concepții cât și în acțiuni. Cum aminteam, un ciclu istoric, care nu a durat, însă, prea mult, este pe punctul de a se încheia: cel al „triumfului" liberalismului dereglementat, de dreaptă pronunțată. Se pare că se încheie însă și ciclul „statului de providență" imuabil și imobil, de stângă pronunțată. Dar dacă viitorul nu va aparține unei căi de mijloc? În speță, acestui „ordoliberalism" de esență germană, cu tendință de conciliere, în câmpul economic, a concurenței și a legilor pieței cu un stat „regulator" mai mult decât protector, ordonând societatea în jurul regulilor stabilite de instituții și definind minuțios libertatea și responsabilitate fiecărui actor în domeniul social? Întrebarea este corectă, „concepția ordoliberală având și virtuți, dar și limite"[24)]. Fără a neglija limitele, înclin mai degrabă spre virtuți, întrucât se acceptă atât amprenta pieței asupra concurenței și a liberei circulații, dar și o anume recunoaștere a rolului statului pentru a „ordona" piața și a stabili regulile jocului de concurență. Acest „ordoliberalism", privit inițial ca o critică a „statului providențial", finalizează, de fapt, în teoretizarea „economiei sociale de piață", recunoscând rolul redistribuirii și al unor instituții sociale puternice într-o „ordonanțare" a societății. Se „reinventează" dar, un anume rol al statului în Europa? Mi s-ar părea un lucru bun astfel, văzându-se activul unui stat flexibil, care să știe și să poată regla jocurile economice fără a deturna esențial regulile în dezavantajul notabil al unui profit pe termen scurt și în avantajul însemnat al său, respectiv al unui excesiv profit social încurajând nu atât munca, ci opusul ei[25)].

Chestiunile nu se vădesc nici pe departe doar la nivelul conceptelor, ci și al economiilor concrete. „Lupta de clasă" relevată atât de patetic și deloc fără unele motive reale de Karl Marx, a devenit acum o veritabilă confruntare pentru locuri de muncă. Ceea ce permite patronatelor, de un fel sau altul, „beneficiind" și de replicile deseori „mute" ale sindicatelor, să impună niveluri mai reduse de salarizare. „Armata de rezervă dezvoltând o cincurență acerbă între salariați pentru a obține locurile de muncă disponibile, exercită, la rândul ei, presiuni în ce privește acceptarea unor salarii reduse", de unde, adeseori, degradarea condițiilor de muncă acolo unde se realizează producție, precum și dezvoltarea, în mai mare măsură, a „precarității". De unde fracționarea muncii și multiplicarea contractelor precare – este drept, deseori necesare firmelor pentru a putea supraviețui. În asemenea împrejurări, se adâncește diviziunea internațională a muncii, amplificându-se exploatarea muncitorilor din economiile periferice pentru a crește pe această cale productivitatea și profiturile... Desigur, sunt mult mai numeroase probleme de abordat, de explicat, de concluzionat: unde se situează, efectiv, băncile? Ce fac piețele? Ce fac, de fapt, oamenii?... Și cele arătate însă relevă însemnate coordonate ale evoluției economiei germane pe drumul unui progres, al unei prospetități necesare, într-o lume în care, practic, aproape la fiecare pas, se relvă semne de întrebare.

În loc de încheiere.

Se afirmă, adeseori****, că, de câțiva ani buni, asistăm la o modificare a modelului de dezvoltare a economiei germane. În speță că, de la o economie socială de piață, Germania se încadrează tot mai mult în capitalismul de tip anglosaxon, în economia liberală de piață. Că firmele, „finanțate în trecut de marile bănci, pe o viziune pe termen lung, într-un sistem de parteneriat cu clienții, furnizorii și salariații, se sprijină, acum, preponderent pe acționari, deseori cu alte ținte decât cele anterioare. Că asistăm la un recul în ce privește negocierile cu sindicatele. Că sistemul de protecție socială a fost consistent relaxat în scopul de a asana finanțele publice. Că s-a trecut de la o „economie a prosperității", la o „economie a competitivității", încetinindu-se, chiar stagnându-se, creșterea veniturilor, amplificându-se numărul celor ce trăiesc sub pragul de sărăcie oficial, numărul șomerilor, etc. Este adevărat, însă lumea a devenit astăzi mai competitivă și mai dură, iar acesta este un răspuns german față de o asemenea situație.

Ceea ce nu înseamnă că răspunsul francez, mai nuanțat, trebuie contestat, cum se mai vădește deseori. Oricum, în Germania avem de-a-face cu o susținere puternică a industriei și economiei de către o contextură deasă, de către un număr imens de întreprinderi mici și mijlocii, mai ales inovative și exportatoare. Fără să renunțe la străpungeri teoretice, fundamentale, consistent finanțate, atât de necesare, învățământul german este bine orientat către practică. Deopotrivă, industria germană s-a insinuat masiv pe spațiul economic al Europei de Est, devenit „un Hinterland apropiat". O componentă esențială a economiei germane o constituie exporturile, a căror competitivitate este fundamentată și de venituri salariale cu o rată de creștere relativ modică, de o anumită stagnare a pensiilor, dar și a consumației. Și am putea continua. Prin toate acestea, față de modelul lui Keynes, se privilegiază „oferta", în vreme ce în Franța, s-a privilegiat ani buni și se privilegiază în general „cererea". O astfel de orientare – care, în fapt nu a deteriorat decât cu puțin nivelul înalt de trai din Germania, nivel având la bază câteva decenii „capitalismul rhenan" la care ne-am referit cu precădere în studiu – o apreciem însă pageră. Situația dezirabilă, pe termen lung, se află undeva la mijloc (ca întotdeauna în viață). Și teoretic dar și practic, dezvoltarea a fost și este mereu pentru oameni. Trebuie să fie așa. Competitivitatea ridicată nu are cum să nu amplifice veniturile salariaților și intreprinzătorilor și nicidecum să le stagneze sau chiar să le diminueze. Ceea ce de peste o sută de ani, – cu excepțiile de rigoare, din păcate atât de cunoscute, - Germania a făcut. Și va mai face. Altminteri, lucrurile nu s-ar vădi în ordine...

Note:

* Pe mine fenomenul german m-a pasionat. În copilărie și adolescență, am parcurs cu plăcere „Aventurile submarinului Dox" și „Aventurile echipajului Dox". „Dox" – cărți interzise oficial de autoritățile comuniste din România –un submarin german care, după Primul Război Mondial nu a recunoscut înfrângerea Germaniei și parcurgea, neoficial, mările și oceanele lumii. Era, dacă acceptăm termenul, o prefață a globalizării: un vas german, cu echipaj german, avântându-se pe toate întinderile albastre ale Terrei și realizând astfel un anume liant al globului. Sunt argumente și împotriva, dar și „pro"... Am trecut, apoi, la Karl May. De la „Prin pustiul Saharei", la „Winnetou". Nu mai dau detalii. M-a pasionat după aceea, cât s-a putut, literatura germană și filozofia germană. Cu atât mai mult cu cât, un unchi de-al meu, atașat cultural la Ambasada României de la Berlin, de prin 1938 până în 1943-1944, își făcuse doctoratul câțiva ani mai devreme la „Humbolt Universitet" cu Werner Sombart și Ernst Jünger – filozoful remarcabil prin funcțiile culturale în diplomația germană, la Paris, în vremea războiului și ocupației și cu influențe deloc neglijabile în salvarea de la distrugere a „Orașului lumină"; alături, firește, de generalul von Choltiz, ultimul comandant militar german al Parisului ocupat.

** O mătușă de-a mea, soția fratelui tatălui meu condamnat la moarte în contumacie de regimul comunist al lui Gheorghiu-Dej, englezoaică de origine, dintr-o notabilă familie aristocrată a Angliei, Director General ONU, în 1945 – 1947 șefa presei din sectorul britanic al Berlinului ocupat, mi-a vorbit adeseori, în condițiile în care situația politică din România se mai relaxase și puteam avea contacte, despre drama, despre groaznicele drame trăite de germani, de berlinezi, în anii imediați de după război: ruine peste tot, mizerie cruntă, locuințe în hrube, în pivnițe insalubre, foamete, boli, tragedii(Vezi și Jaques De Launay, Marea prăbușire 1944-1945, Polirom, București, 1996).

*** M-am convins de acest lucru în 1980, lucrând la București, în cercetarea economică și onorând o invitație de 2 săptămâni la Hamburg, la ziarul „Die Zeit" – singura mea ieșire în vest dinainte de Revoluția din decembrie 1989. Atunci, când, în vreo trei seri, până târziu în noapte, am fost oaspetele doamnei contese Marion Dönhoff, directoarea ziarului „Die Zeit", la frumosul ei castel de pe Blankenesse. Discutam, cu domnia sa și cu apreciatul editorialist Teo Sommer, învitat și el, problemele Germaniei, ale Europei ce începea să se unească, ale Statelor Unite, URSS-ului și, deloc în ultimul rând, ale României. Din păcate, cu familia, copilul în România, am declinat cu părere de rău oferta generoasă a doamnei contese de a rămâne în Germania și a fi angajat pe loc – așa mi-a propus – ca șef de secție la ziarul „Die Zeit". Oricum, am început să înțeleg mai bine de ce, în scurtă vreme, Germania de Vest și apoi Germania au ocupat și ocupă alături de Franța, uneori chiar înaintea ei, fotoliul de orchestră al progresului și devenirii europene. Desigur, sunt și alte țări astfel.

**** Valentin Martin, „L'économie allemande: un model a suivre"; „4 écomonistes allemandes critiquent le model germanique", etc. (www.politique-actu.com/debat/

economieallemende; www.lexpress.fr; etc.)

Trimiteri:

1. Vezi și Dan Popescu, Istoria gândirii economice din antichitate până la sfârșitul secolului XX, Edit. Continent, Sibiu-București, 1999,pp.120
2. Dan Popescu, Istoria..., loc.cit
3. Ibidem, pp.121
4. Vezi și Dan Popescu, Istoria..., loc.cit.
5. Vezi și Dan Popescu, Industrial Revolutions: globalizing outcomes-coordinates of the relation interests-constraint-seduction, XVth World Economic History Congres, Utrecht, The Netherlands, August, 3-7, 2009. Comunicare în CD-ul Congresului.
6. Mihail Manoilescu, Forțele naționale productive și comerțul exterior, Edit.Științifică și Enciclopedică, București, 1986
7. Dan Popescu, Amenințări pentru secolul XXI, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014
8. Dan Popescu, Cataclismele economice care zguduie lumea, Edit. Continent, Sibiu-București, 2010
9. Vezi și Charles Rist și Charles Gide, Istoria gândirii economice de la fiziocrați până azi, Edit. Cassei Școalelor, București, 1926, cap. Referitor la Școala Istorică Germană, pp. 533-567
10. Idem
11. Idem
12. Dan Popescu, Istoria...loc.cit, pp.90-91
13. Charles Rist și Charles Gide, Istoria... loc.cit
14. Anastasios Mintopoulos, Dissertation... loc.cit
15. Dan Popescu, Istoria..., loc.cit
16. Idem
17. Idem
18. Anastasios Mintopoulos, Dissertation... loc.cit
19. Idem
20. Dan Popescu, Libéralisme et solidarité. Le professeur
21. Charles Gide dans l'actualité. Quelques coordonnées, Transilvania, nr.7/2014,pp.22-28
22. Dan Popescu, The World Economic and Financial Crisis:Keynes versus Friedman? Oscillations Betwen Economic Ethics and the speculation Economy, 16th International Economic Conference, Industrialisation Revolutions from the Globalisation and Post-Globalisation Perspective, Sibiu, 7-8 may, 2009
23. Dan Popescu, Amenințări pentru secolul XXI, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014
24. Idem
25. Vezi și L'Histoire, Les Collections, L'Allemagne de Luther à Merkel, nr.65, octobre, 2014, chapitre 2, 1945-2015, un géant européen, mai ales studiile semnate de Johann Chapoutot, Michel Winock, ș.a.
26. L'Histoire, loc.cit, L'Allemagne de Luther à Merkel, loc. cit, Dan Popescu Amenințări pentru secolul XXI, loc.cit.

Bibliography:

Michel Beaud, *L'Histoire du capitalisme de 1500 à nos jours / The History of Capitalism from 1500 to the Day*, Edit. Du Seuil, Paris, 1990.

Mark Blaug, *La pensée économique / Economic Thought*, Edit. Economica, Paris, 1998.

Charles Rist și Charles Gide, *Istoria gândirii economice de la fiziocrați până azi / The History of Economic Thought from the Physiocrats to the Day,* Edit. Cassei Școalelor, București, 1926.

Ludwig Erhard. *Deutsche Wirtschaftspolitik. Der Weg der Sozialen Marktwirtschaft / German Economy. The Path of the Social Economic Market*, Düsseldorf, Wien, Frankfurt/Main, 1962.

Ludwig Erhard, *Wohlstand für alle / Prosperity for All*, Düsseldorf/Viena, 1957.

Walter Eucken, *Die Grundlagen der Nationalökonomie / The Foundation of the National Economy*, Ed. 9-e, Berlin/Heidelberg, New York, 1989.

Emile Jamres, *Histoire de la pensée économique au XX-e siècle / History of Economic Thought in the 20th Century*, Presses Universitaire de France, Paris, 1995.

John Maynard Keynes, *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor / The General Theory of the Use of Man Power, Rate and Money*, Edit. Științifică, București, 1970.

Friedrich List, *Sistemul Național de Economie Politică / The National System of Political Economy*, Edit. Academiei, București, 1973.

Friedrich List, *Das nationale System der Politischen Ökonomie / The National System of Political Economy*, Edit. Eugen Wendler, Baden-Baden, 2008.

Mihail Manoilescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior / The Productive National Forces and Exterior Trade*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

Anastasios Mintopoulos, *Dissertation, Der deutsche Weg zur sozialen Markwirtschaft / Disertation. The German Way of Social Market Economy*, Wissenschaflicher Leiter Prof. Dr. D.H.C. Dan Popescu, Sibiu/hermannstadt, 2014.

Dan Popescu, *Istoria gândirii economice din antichitate până la sfârșitul secolului XX / The History of Economic Thought from the Antiquity to the End of the 20th Century*, Edit. Continent, Sibiu-București, 1999.

Dan Popescu, *Cataclismele economice care zguduie lumea / The Economic Cataclysms That Shook the World*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2010.

Dan Popescu, *Amenințări pentru secolul XXI / Threats for the 21st Century*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014.

***, *Le bilan du XX-ième siècle / The Balance Sheet of the 20th Century*, Edit. Harenberg, Bruxelles, 1997.